

7 Ebreju mantojuma un holokausta vietas tūrisma attīstības kontekstā: attīstība un izaicinājumi iesaistīto pušu skatījumā

Aija van der Steina

Mūsdienās, kad holokausta atmiņa ir kļuvusi par Eiropas kopējo atmiņu (Assmann, 2010), kad Latvijā ebreju kopienas mantojums ir iekļaujošas nacionālās atmiņas sastāvdaļa, kad pieaug pieprasījums pēc kultūrvēsturiskā mantojuma un kultūras tūrisma (Timothy, 2014), gan vietējo, gan ārvalstu tūristu klātbūtne dažādās ar holokaustu saistītās vietās – muzejos, piemiņas memoriālos un arī vidē neiezīmētās vietās – ir pašsaprotama un nenovēršama. Ebreju mantojuma un holokausta vietas šodien ir ne tikai izglītojošas, piemiņas un vēsturisko pierādījumu vietas, tās ir kļuvušas par tūristu pieredzējuma sastāvdaļu. Piemēram, 2019. gadā Rīgas geto un Latvijas holokausta muzeju apmeklēja vairāk nekā 25 tūkstoši apmeklētāju, no kuriem 70 % bija no ārvalstīm (RGLHM, 2021).

Tūrisma informācijā un mantojuma tūrisma piedāvājumā arvien biežāk tiek iekļautas vietas, kas saistāmas ne tikai ar ebreju kopienas vēsturisko mantojumu, bet arī ar traģiskākajām Latvijas vēstures lapaspusēm – holokaustu. Taču vēl joprojām tūrisma attīstības pārvaldītāji daudzos ceļojumu galamērķos tūrisma attīstības kontekstā uzdod jautājumus, vai un ar kādu mērķi šīs drūmās pagātnes vietas ir iekļaujamas tūrisma piedāvājumā, kā vislabāk stāstīt (interpretēt un komunicēt) par šo mantojumu dažādām auditorijām un kāda ir vietējās sabiedrības vai atsevišķu sabiedrības grupu attieksme pret sarežģīto mantojumu un tā iekļaušanu mūsdienu tūrisma sistēmā.

Ne tikai tumšā mantojuma, bet jebkura kultūrvēsturiskā mantojuma attīstība un interpretācija ir sarežģītas mijiedarbības rezultāts starp ieinteresētajām pusēm un interešu grupām. Centieni panākt vēsturisku precizitāti vienmēr ietekmē konkurējošas ideoloģijas, interpretācija, finansējums, politika un citi faktori. Mantojuma definēšana, nemaz nerunājot par vienošanos par pārbaudāmu patiesību, nemainīgi paliks diskusiju jautājums (Hartmann et al., 2018). Iesaistīto pušu līdzdalība un to interešu respektēšana tūrisma vietās ir pierādīta un nozīmīga ne tikai ilgtspējīgas tūrisma vietas attīstības kontekstā (Timothy, Boyd, 2003; Li et al., 2020), bet arī kultūrvēsturiskā

mantojuma saglabāšanas kontekstā, pārejot no tradicionālās lejupvērstās un ekspertu vērtējumā balstītās pieejas uz augšupvērsto, iesaistīto pušu interešu respektējošo heterodokso pieeju (Wells, Lixinski, 2017).

Šajā nodaļā ir atklāti empīriskā pētījuma rezultāti, kas atspoguļo iesaistīto pušu viedokli par tūrisma attīstību un ar to saistītiem izaicinājumiem ebreju mantojuma un holokausta vietās Latvijā, padziļināti analizējot situāciju Bauskas pilsētā un novadā. Nodaļā ir izklāstīti pētījumā izmantotās iesaistīto / ieinteresēto pušu teorijas un heterodoksās mantojuma pieejas teorētiskie aspekti, kas veido kvalitatīvā pētījuma konceptuālo ietvaru.

Tumšā mantojuma izmantošana tūrismā: iesaistīto pušu perspektīva

Jau 1992. gadā Duglass Pīrss (*Douglas Pearce*) (1992) norādīja uz iesaistīto, ieinteresēto grupu pieejas (*stakeholder theory*), kuras ideja nāk no menedžmenta literatūras, izmantošanu tūrismā, uzsverot, ka ir jānovērtē dažādu organizāciju administratīvās un organizatoriskās lomas un atbildības, to sadarbība pilsētu tūrisma attīstībā un veicināšanā. Viņš uzsvēra, ka tūrisma problēmas jārisina kopā ar tās pārvaldību, uzņēmējiem un iedzīvotājiem, ka tūrisma attīstībā daudz nozīmīgāki ir tādi faktori kā kultūras mantojums un iedzīvotāji. Lai efektīvi plānotu, regulētu un veicinātu tūrisma attīstību, ceļojuma galamērķa vadībai ir jāsaprot dažādo iesaistīto / ieinteresēto grupu, piemēram, pilsētas, tūrisma nozares, īpašnieku, infrastruktūras un atrakciju operatoru, tūrisma komiteju un biroju funkcionēšana un vajadzības (Edwards, Griffin, Hayllar, 2008). Letīcija Elizabete Romero-Garsija (*Leticia Elizabeth Romero-García*) un līdzautori, analizējot pilsētas tūrisma literatūru, kā iesaistītās puses min šādas grupas – urbānisti, ģeogrāfi, politiķi, ekonomisti, tūristi, vietējie iedzīvotāji, uzņēmēji, nozarē nodarbinātie, valdība, nevalstiskās organizācijas un akadēmiķi (Romero-García et al., 2019), jo to iesaiste ir nepieciešama tūrisma un tā vides plānošanai un pārvaldībai.

Tumšā tūrisma pētnieki (Light, 2017; Kennell, Powell, 2021) uzskata, ka tumšais un nāves tūrisms maz atšķiras no mantojuma tūrisma un ka tas ir vēsturiskā mantojuma tūrisma paveids. Džeremijs Velss (*Jeremy C. Wells*) un Lukass Liksinskis (*Lucas Lixinski*) (2016), uzsverot vēsturiskās vides, tās izpratnes un saglabāšanas motīvu dinamiskumu, norāda, ka kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas kontekstā vairāk piemērota ir nevis tradicionālā ortodoksālā pieeja, kas fokusējas uz mantojuma objektiem, bet gan heterodoksālā teorija, kuras centrā ir cilvēki un tas, kādas ir viņu attiecības ar

mantojumu. Heterodoksālā (vai kritisko studiju) mantojuma teorija balstās uz dažādu iesaistīto grupu vērtību sistēmu un sajūtām, kas savukārt ir atkarīgas no mūsdienu sabiedriskajiem, kultūras un personiskajiem procesiem, uztveri un sajūtām. Eksperti nosaka mantojuma vērtību, iesaistot vietējo kopienu arī kā ekspertus. Lielāka nozīme ir mūsdienām, nevis pagātnei, tam, ko cilvēki tagad domā par šo vēstures objektu, tātad mantojumam ir cieša saistība ar individuālo un kolektīvo atmiņu kultūru. Mantojums drīzāk ir netaustāms, kas balstās uz kultūras vai individuālo nozīmi. Mantojuma vērtību ir vieglāk izprast procesā, kas pastāvīgi mainās. Heterodoksālais mantojums vairāk ir balstīts uz cilvēku un vietas izjūtu, bet nevis uz taustāmām, objektīvām lietas kvalitātēm. Tā ir augšupvērstā, ieinteresēto pušu / kopienas pieeja, kas ne tikai uzlabo iedzīvotāju labbūtību, bet balstās arī uz plurālu un arī subjektīvu vērtējumu, tāpēc jāiesaista pēc iespējas visas ieinteresētās puses. Šī pieeja mantojuma nozīmīguma pierādīšanai atļauj izmantot arī tādus argumentus, kas balstās uz kultūras praksēm, vietas un indivīda attiecībām, emocionālo saikni ar vietu (Wells, Lixinski, 2017).

Heterodoksālā mantojuma pieejas izmantošanas procesā ar sociālo zinātņu metodēm novērtē, kā kopienas pašas definē, novērtē un izmanto vēsturiskās vietas, fokusējoties uz cilvēku personīgo pieredzi un uz iesaistīto pušu novērtējumu. Normatīvie dokumenti un pārvaldība ir jābalsta uz plurālistisku izpratni un visu mantojuma ieinteresēto pušu prasību iekļaušanu, varas dalīšanu ar ieinteresētajām pusēm un neparedzamības izmantošanu politikas veidošanā, kurai jābūt dinamiskai un kurai jāspēj pielāgoties sociālām un kultūras vērtībām.

Tonijs Sītons (*Tony Seaton*) (2009) nāves tūrisma kontekstā kā galvenās iesaistītās puses atzīmē vietu vai objektu pārvaldītājus, šajās vietās cietušos, bojāgājušos, viņu piederīgos, vietējos iedzīvotājus un tūristus. Lai arī vietējo iedzīvotāju attieksme pret tūrisma attīstību un tā izpausmēm kopumā ir pētīta ļoti plaši (sk. 9. nodaļu), joprojām nepietiekami apzināts ir vietējās sabiedrības (profesionāļu, iedzīvotāju, pārvaldītāju) viedoklis un attieksme pret tumšā mantojuma vietu iesaisti tūrismā (Kim, Butler, 2015; Light, 2017). Džeimss Kenels (*James Kennell*) un Reimonds Pauels (*Raymond Powell*) (2021) pētījumā Griničā (Apvienotā Karaliste) par tumšā tūrisma un kultūrvēsturiskā mantojuma mijiedarbību iesaistīto pušu skatījumā atklāja, ka attieksme pret tūrisma attīstību kopumā ir pozitīva, bet pret tumšā tūrisma attīstību ne visai atbalstoša. Galvenais iemesls noliedzošam viedoklim bija šaubas par autentiskuma saglabāšanu, fokusēšanās uz izklaides elementiem, kas ir pretrunā ar kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas mērķiem, kā arī ētiskas dabas jautājums par naudas iekasēšanu vietā, kas saistītas ar traģiskiem pagātnes notikumiem.

Pētījumā tika secināts, ka ieinteresētās puses ir nepieciešams iesaistīt jau pašā sākumā, kad sāk domāt, kā ilgtspējīgi attīstīt jebkuru tūrisma veidu konkrētajā vietā, ka, attīstot tumšo tūrisma, nepieciešams izglītēt iesaistītās puses par šī tūrisma veida dažādām izpausmēm (sk. Stone (2006) tumšā tūrisma spektrs). Jo iesaistīto pušu pārstāvji zina vairāk par tumšo tūrisma, jo labāk viņi spēj novērtēt un pamatoti diskutēt par tumšā tūrisma potenciālu (Kennell, Powell, 2021).

Metodes un dati

Šajā nodaļā ir atspoguļoti rezultāti, kas balstās uz pētījumā iegūtajiem primārajiem datiem. Atbilstoši heterodoksālā mantojuma teorijai (Wells, Lixinski, 2017) pētījumā tika izmantota kvalitatīvā pētījumu metode, īstenojot gadījuma izpēti, intervijas ar ekspertiem un vietējās kopienas viedokļu līderiem.

Pirmkārt, tika veiktas padziļinātas intervijas ar 13 iesaistīto pušu pārstāvjiem Latvijā, izlasē iekļaujot ekspertus, kas saistīti ar tūrisma un holokausta mantojumu dažādās Latvijas vietās. 7.1. tabulā ir sniegts šo respondentu raksturojums. Lai nodrošinātu anonimitāti, visi amatu apzīmējumi ir nosaukti vīriešu dzimtē.

Intervēšana notika no 2020. gada no maija līdz septembrim dažādās Latvijas vietās, kas saistītas ar ebreju mantojumu un holokausta vietām – Rīgā, Bauskā, Liepājā, Rēzeknē, Kārsavā, Valdemārpilī un Rojā. Daļēji strukturētas intervijas plānā bija iekļauts plašs jautājumu spektrs: par vietām, tūrisma, attieksmi, komunikāciju, sarežģījumiem, izaicinājumiem. Pirms intervijas no respondentiem tika saņemta rakstiska atļauja intervijas ierakstīšanai un analīzei, anonimizētu datu publicēšanai pētniecības nolūkiem.

Otrkārt, ņemot vērā to, ka dažādās vietās situācija var būt atšķirīga, 2021. gada vasarā tika īstenots arī kvalitatīvs pētījums Bauskā, kur ebreju kopienai vēsturiski ir bijusi nozīmīga vieta, bet kur Otrajā pasaules karā kopiena tikusi pilnīgi iznīcināta. Bauska tika izvēlēta arī kā vieta, kur aktīvi tiek attīstīts tūrisms un atzīta tumšā mantojuma nozīme pilsētā. Padziļinātām intervijām tika uzrunāti 22 Bauskas iedzīvotāji, kuri bija saistīti gan ar pilsētas attīstību, kultūrvēsturisko mantojumu (tostarp ebreju mantojumu un ar to saistītām vietām) un tūrisma, gan iedzīvotāji – viedokļu līderi. Kopā tika iegūtas 18 padziļinātas (vidēji stundu ilgas) intervijas, no kurām astoņas sniedza respondenti, kas ieņēma amatus pašvaldībā (sk. respondentu (ekspertu un viedokļu līderu) sarakstu 7.2. tabulā).

7.1. tabula. Ebreju un holokausta mantojuma un tūrisma attīstības kontekstā intervētie eksperti

Intervētā kods	Organizācija	Amats	Pieredze amatā (gados)
R1	Tūrisma informācijas centrs (TIC)	Vadītājs	9
R2	Tūrisma informācijas centrs (TIC)	Vadītājs	21
R3	Tūrisma informācijas centrs (TIC)	Vadītājs	4
R4	Tūrisma informācijas centrs (TIC)	Vadītājs	18
R5	Tūrisma informācijas centrs (TIC)	Vadītājs	9
R6	Tūrisma informācijas centrs (TIC)	Vadītājs, gidi	...
R7	Pilsētas pašvaldība	Sabiedrisko attiecību speciālists	16
R8	Pilsētas pašvaldība	Tūrisma informācijas speciālists	5
R9	Pilsētas izpilddirekcija	Direktors	...
R10	Muzejs	Vēsturnieks	...
R11	Jaunas piemiņas vietas iniciators	Pētnieks	10
R12	Ebreju mantojuma fonds	Vadītājs	10
R13	Piemiņas vietu veidotājs	Arhitekts	34

Respondenti bija vecumā no 21 līdz 70 gadiem, seši bija vīrieši, 17 latvieši, 16 ar augstāko izglītību. Respondentu dzīves ilgums Bauskā bija amplitūdā no septiņiem gadiem līdz visam mūžam, bet septiņi respondenti norādīja, ka ģimenē arī iepriekšējā paaudze ir dzīvojusi Bauskā.

Arī šo interviju sākumā tika iegūta respondenta atļauja intervijas audioierakstam un anonimizētu datu izmantošanai pētniecības nolūkiem.

7.2. tabula. Intervētie Bauskas pilsētas un novada mantojuma un tūrisma eksperti un viedokļu līderi

Intervētā kods	Organizācija	Amats
I1	Pilsētas pašvaldība	Vadošs amats (vēsturiski)
I2	Pilsētas ģimnāzija	Skolotājs, domes deputāts
I3	Novada pašvaldība	Nodaļas vadītājs
I4	Vietējais laikraksts	Žurnālists
I5	Iedzīvotāju, uzņēmēju biedrība	Biedrības aktīvistis
I6	Muzejs	Vēsturnieks
I7	Pašnodarbināta persona	Uzņēmējs, pētnieks
I8	Bērnu un jauniešu centrs	Metodiķis
I9	Novada pašvaldība	Nodaļas vadītājs
I10	Vietējais laikraksts	Žurnālists
I11	Pašnodarbināta persona	Uzņēmējs
I12	Pilsētas ģimnāzija	Skolotājs
I13	Novada pašvaldība	Arhitekts
I14	Pilsētas kultūras centrs	Domes deputāts
I15	Iedzīvotāju, uzņēmēju biedrība	Valdes priekšsēdētājs
I16	Novada pašvaldība	Projektu vadītāja
I17	Uzņēmums	Restaurators
I18	Uzņēmums	Uzņēmējs

Ebreju mantojuma un holokausta vietas Latvijā tūrisma attīstības kontekstā

Ar holokaustu saistītās vietas, to iekļaušana tūrismā, vietu esošais stāvoklis, situācija

Vispirms respondentiem tika uzdots jautājums par to, kādas vietas viņu tuvākā apkārtnē ir saistāmas ar traģiskiem vēstures notikumiem. Visbiežāk (6 gadījumos) tika nosauktas ebreju nāves un slepkavību vietas; četros gadījumos tika minēta ebreju piemiņas vieta, akmens, piemineklis, memoriāls, kā arī ar ebrejiem saistītās vietas, mājas, kapi; divos gadījumos respondenti nosauca

geto vietu. Pie vietām, kas saistās ar traģiskiem vēstures notikumiem, tika minēta arī sinagoga, ēkas, no kurām iedzīvotāji izvesti uz Sibīriju, padomju okupācijas upuru kapi, cietums, forti, dažādu laiku karavīru kapi. Tālāk intervijā sekoja jautājums par to, vai šīs vietas ir iekļautas tūrisma informācijas materiālos. Trīs gadījumos respondenti atbildēja, ka šīs vietas nav iekļautas tūrisma piedāvājumā, ka pilsētas tūrisma vietnē par to nekas nav rakstīts, ka “ebreju tūre nav prezentēta. Vienkārši, tad, kad iet iekšā un prasa [Tūrisma informācijas centrā], tad viņi dod mūsu [muzeja] kontaktus.” (R12) Viens respondents atzina, ka ir bijis maršruts – pastaiga pa ebreju vietām –, bet tagad tāda vairs nav. Vairākos gadījumos respondenti uzsvēra, ka pilsētas muzejā ir neliela ekspozīcija par minoritātēm, arī par ebrejiem, ka muzejā ir informācija arī par tiem, kas slēpa ebrejus, ka “ebreju stāsts jau ir iekļauts pilsētas stāstā. Arī grāmatā par pilsētu, tur jau tām ebreju lietām ir diezgan liela loma.” (R10) Trešā daļa respondentu atbildēja, ka muzejos, memoriālos, piemiņas vietās divas līdz trīs reizes gadā notiek ikgadēji piemiņas pasākumi. Tikai vienā gadījumā respondenti lepojās, ka ir izveidota Ebreju muzeja brošūra un arī Ebreju piemiņas vietu brošūra.

Kā viens no iemesliem, kāpēc šādas vietas netiek iekļautas tūrisma informācijā vai piedāvājumā, tika minēta salīdzinoši mazā interese: “Kad bija maršruts, par to nebija intereses” (R2), “Parastam tūristam tas nav interesanti” (R1) vai ka tās ir ļoti specifiskas vietas. Vienā nāves vietā vēl notiek izpēte. Atbildes uz jautājumu par to, kāds ir šo vietu stāvoklis, esošā situācija, liecina, ka tikai daļa no tām ir sakoptas un ir viegli pieejamas apskatei. Respondenti minēja, ka vietās ir uzliktas piemiņas zīmes, uz tām norāda tūrisma informācijas zīmes, tās ir sakoptas. Kaut gan saņēmām arī šādas atbildes: “Patiesībā par tām neviens nerūpējas” (R1), “Vieta kopš 2007. gada palika, kāda nu tā bija – izgāztuve bez informācijas norādēm” (R11), “Vietējie brauc uz tālāko laukumu tusēt, pēc tam šajā vietā atstāj atkritumus” (R4), ka nepieciešams uzlikt ceļazīmi, norādi vai plāksnīti uz kādu no minētajām vietām.

Jautājumā par to, kāds ir skatījums uz nākotni, kā redz šo vietu iekļaušanu tūrisma materiālos un maršrutos, lielākā daļa respondentu atbildēja, ka šīs vietas ir jāiekļauj, jo citādi tās vispār aizies nebūtībā. Tika atzīmēts, ka jau gatavo piecas virtuālas tūres ar kvadrātkoda (QR) plāksnēm, ka tīmekļvietnē būs interaktīvā karte, ka tiek domāts par muzeja iekārtojumu un ekspozīcijas digitalizēšanu. Tika uzsvērts, ka tas var nebūt tieši ar holokaustu saistīts maršruts, bet kā maršruts, kas stāsta “caur minoritātēm, pozitīvo” (R2). Vienā gadījumā gan šāda iespēja tika vērtēta atturīgi, jo “ši ir tikai viena vieta pilsētas ilgajā vēsturē. Varbūt tumšākā lappuse, taču ne vienīgā epizode. Valda viedoklis, ka šī vieta primāri funkcionē kā rekreācijas zona un nav jāpārvērš par

memoriālu.” (R9) Atbildot uz jautājumu par šo vietu gatavību uzņemt ceļotājus, tika uzsvērts, ka vispirms ir jāredz konkrētās vietas potenciāls un atdeve, tikai tad var runāt par ieguldījumiem labiekārtošanā. Ir vietas, kuras var iekļaut uzreiz, ir vietas, kur ir nepieciešama neliela labiekārtošana. Tika uzsvērts, ka ir jāizvieto norādes, ceļa zīmes ne tikai uz šīm, bet uz visām piemiņas vietām, ka, uzliekot norādi, ir jāiekārto arī informācijas stends.

Ar holokaustu saistīto vietu apmeklētāji, to uzskaitē, informēšana, interese

Pētījumā bija nepieciešams saprast, kas apmeklē pētījumā iekļautās ar holokaustu saistītās vietas. Respondentu atbildes liecina, ka galvenā tūristu grupa ir ebreji no Izraēlas un šeit dzīvojošo nogalināto ebreju ģimenes locekļi (R2, R3, R7, R10, R12), kā arī ārzemnieki (R3, R6, R7), to skaitā vācieši. Latvijas tūristi tika iedalīti divās grupās – viena grupa ir tūristi, kuri brauc organizētas grupas sastāvā un ir maz informēti par šo objektu. Otra grupa ir apmeklētāji, kuri ierodas ar izglītojošu mērķi, to veido galvenokārt skolēnu un studentu grupas. Respondents R8 novērtē, ka “dažkārt ierodas individuālie tūristi vai nelielas grupiņas ar konkrētu specifisku mērķi. Pamatā viņiem te ir vēsturiskas saknes vai arī kulturāli interesē šo objektu vēsture.” Respondents 4 vērtē, ka “interese par šo objektu nebija liela. Es domāju, ka tā ir šaura mērķauditorija, īpaši maz aktuāli tas ir jaunākai paaudzei.” Apmeklētāju skaits pētījumu vietās netiek uzskaitīts, jo nav tūristu plūsmu skaitītāja (R4, R8), piemiņas vietas ir maz apmeklētas (R8), dažkārt uzskaitē tiek veikta konkrētā projektā (R8).

Mūs interesēja arī izvēlēto vietu, to apsaimniekotāju, uzturētāju un tūrisma informācijas centru iniciatīvas. Uz jautājumu, vai kaut kādā veidā šīs iesaistītās personas cenšas informēt potenciālos apmeklētājus par vietām, saņēmām atbildes, ka vietām ir izveidoti informācijas stendi (R4), planšetes (R3), tiek ievietota informācija interneta vietnēs (R7), bet īpašas iniciatīvas līdz šim nav izrādītas, atsaucoties uz nelielu interesi. Tikai vienā gadījumā plānots informēt bijušos pilsētas iedzīvotājus un vēstniecības (R10).

Intervijās tika iekļauts arī jautājums par to, vai novērota lielāka ceļotāju interese par vietām, kas saistītas ar sarežģīto mantojumu, tai skaitā ar holokaustu un ar to saistītām vietām, vai ir novērota attieksmes maiņa. Respondentu viedoklis nebija vienprātīgs. Daļa (R3, R10) atzina, ka tūristu, kurus interesē vēsture un tās “pamatīgās lietas”, kļūst arvien mazāk; “Piemiņas pasākumos piedalās aptuveni 50 cilvēku” (R7). Lielāka ir interese par padomju laika mantojumu (R6). Intereses pieaugums varētu būt, ja tiks īstenotas “kaut kādas sabiedriskās kampaņas, reklāmas sociālajos tīklos” (R1). Tika arī uzsvērts, ka “pēdējos gados līdz ar sinagogas atklāšanu ebreju kopiena ir aktivizējusies un

cilvēki vairāk apmeklē šos pasākumus” (R7), ka ierindas tūristus interesē pilsēta kā vieta un tad tajā tiek iekļauts arī ebreju stāsts (R10). Respondenti atbildēs uzsvēra, ka šādu vietu apmeklējumā nav daudz jautājumu (R2, R3, R4), ka vairāk ārvalstu ebrejus interesē senču mājas, kapsētas un apbedījumi. Tajā pašā laikā tika atzīts, ka pēc ekskursijas rodas papildu jautājumi par to, kā ebreji šeit dzīvoja, kur viņi palika, cik viņu ir tagad, no tā secinot, ka būtu nepieciešams vairāk publiski pieejamas informācijas (R8).

Bija nepieciešams arī izprast līdzšinējo praksi un to, vai ir pieredzēti kādi sarežģījumi, kas radušies, iekļaujot ar holokaustu saistītās vietas tūrisma piedāvājumā. Kā viena no problēmām tika atzīmēta objektu atlase, ka ir daudz visādu objektu un visus pieminekļus un vietas nevar iekļaut (R2), ka salīdzinoši nesen, tikai pagājušā gadsimta 90. gadu vidū, par “tām ebreju lietām sāka runāt vispār tā atklāti” (R3). Tika atzīts, ka nav viegli par šīm lietām runāt: “Tūristiem, skolēniem tas holokausts saistās vairākumam ar šausmām. Cik tas mūsdienu bērns grib tās šausmas klausīties un kāpēc?... Nevar runāt par holokaustu kā par izolētu faktu.” (R12) Intervijās atklājās, ka pastāv arī konkurence šo vietu piedāvātāju vidū, diskusijas par to, kas šos sarežģītos vēstures notikumus varētu interpretēt, apšaubot latviešu godaprātu: “Es negribētu, ka katrs otrais stāstītu par pilsētas vēsturi. Man ir lielas šaubas, vai gids runā pareizi vai nē. Varbūt krieviski runājošiem būs citādi, bet latviešu gidi noteikti centīsies nomikstināt visu to situāciju..., bet man vajadzīga tikai patiesība. To, ka Šķēdē pamatā šāva latvieši.” (R12) Tika atzīmēta arī plašākas sabiedrības, valsts iestāžu mazā ieinteresētība nāves vietu izpētē: “Ir pagājuši vairāk nekā 70 gadi, kuru laikā Latvijas valdība nav interesējusies par šo masu kapu... Tagad man būtu tas jāatrod un jāsamaksā par izpēti, bet latvieši man nepievienojas meklēšanas darbā. Tas kaut ko pasaka par Latvijas attieksmi pret šo vietu.” (R11)

Analizējot iesaistīto pušu viedokli par to, kā viņi redz šo vietu turpmāko attīstību tūrisma kontekstā, tika atzīts, ka šīs vietas ir jāpiedāvā ne vien kā tūrisma objekti, bet arī kā izglītojoši izziņas objekti (R4), ka jāveido atsevišķi maršruti pa šādām piemiņas vietām (R1), ka nepieciešams vairāk informācijas (R2, R8, R10), bet ka tūrisma attīstītāji arī gaida “kaut kādas vadlīnijas, ieteikumus” (R2), kā to darīt.

Galvenie izaicinājumi, problēmas sarežģītā mantojuma, to skaitā holokausta vietu, iekļaušanai tūrisma piedāvājumā, darbā ar ceļotājiem

Intervijās izkristalizējās vairākas problēmu jomas.

Pirmkārt – problēmas objektu atlasē, tūrisma resursu, veidu, produktu klasificēšanā, pozicionēšanā: “Principā nozarē ir jāvienojas, kā mēs nosaucam,

klasificējam šīs vietas, kur mēs viņas ieliekam. Tās nevajadzētu saukt par holokausta, tumšā tūrisma vietām, jo tas asociējas tā, ka tur negribas tālāk iet” (R2). “Viena lieta, kas mani uztrauc, ka tumšais tūrisms fokusējas uz upuriem, nevis uz nāciju attieksmi pret upuriem un atmiņu. Ja atmiņa tiek saistīta ar tūrismu, tajā ir bīstamība – ja motivācija nav tīri vēsturiska analīze.” (R11)

Otrkārt – vēstures, notikumu, vietu interpretācija. Respondenti atzīst, ka ir problēmas ar interpretāciju, ar to, kā to uztver “citi kanāli, cilvēki, personas” (R1), “Latvietim kapi ir svēta lieta, viņš tā kā negribētu, ka tur lielas plūsmas ietu. Es nezinu, vai es gribētu braukt uz vietu, kur viņus visus reāli noslepkavoja. Tur jādodomā, kā to izcelt.” (R2) “Šīm piemiņas vietām jābūt ar stāstījumu, citādi tās apmeklētājam nav interesantas.” (R4) Nepieciešama publiski pieejama plašāka informācija par šīm vietām. Iesaka pasniegt tumšā tūrisma, nāves vietas caur vēsturi, minoritāšu raksturojumu, dzīvu stāstījumu.

Treškārt, nepieciešamas vadlīnijas, kā komunicēt, jo tie ir specifiski objekti. Iesaka veidot brošūras par šīm vietām. “Vietas jāveido kā ģimenes tūrisma piedāvājums. Mūsu uzdevums ir pārtaisīt tās ne tikai par izklaidi, bet lai ir arī izglītojošs moments.” (R6)

Ceturtkārt, nākotnē būs dažāds pieprasījums, dažādas mērķa grupas to skatīsies atšķirīgā kontekstā: “Cilvēki, kas atbrauc, ir ļoti dažādi. Vienam – militārais mantojums, otram – ebreju mantojums, trešajam – krievu pēdas, citam – vāciešu.” (R6) Vienas un tās pašas vietas būs iekļautas dažādos tematiskos maršrutos. Nepieciešama elastīga pieeja produktu veidošanai, individuāla pieeja, vēlams veidot mazas, gidu vadītas tūristu grupas.

Piektkārt, ir problēmas ar īpašuma lietām, finansējumu vietu iekārtošanai un uzturēšanai. It sevišķi, ja pašvaldībā vairs nav vai ir neliela ebreju kopiena. “Nereti kopiena, memoriāla iniciatīvas autori vēlas, lai pilsēta uzņemas visu tālāko atbildību.” (R9) “Mūsu sponsori negrib muzejā ieguldīt naudu. Mums ir ļoti ierobežoti līdzekļi.” (R12)

Sestkārt, nepieciešama sasaiste ar nācijas atmiņas kultūru, izglītības politiku. “Man īstenībā skumji, ka nav tāda novadpētniecības lappuse izveidota.” (R3) “Šobrīd izglītības standartā holokausta izglītība nav nostiprināta, tai jābūt daudz stiprākai.” (R8) “Vietai pienākas memoriāls. To nedarīt nozīmē pretošanos atmiņai, ko Latvijai tiešām vajadzētu pārvarēt.” (R11)

Ebreju mantojuma un holokausta vietas Bauskā tūrisma kontekstā

Bauska – vēsturiskā ebreju pilsēta

Kopš 17. gadsimta ebrejiem Bauskas ekonomiskajā un sociālajā dzīvē ir bijusi nozīmīga loma. 1863. gadā pat 58 % pilsētas iedzīvotāju bijuši ebreji, vēlāk, pilsētai augot, šis īpatsvars ir samazinājies līdz 15,8 % (778 iedzīvotāji 1935. gadā) (Bauskas muzeja ekspozīcijas dati). Pēc nacistiskā vācu karaspēka ienākšanas Bauskā 1941. gada jūlijā pilsētas centrā tika izpostīta sinagoga, bet augustā ar vietējo kolaboracionistu līdzdalību 550–700 pilsētas un apkārtnes ebreju tika nogalināti Likvertenu mežā pilsētas tuvumā. Pēc kara tautskaites datus ebreju skaits netiek uzrādīts, 90. gadu sākumā Bauskā dzīvojuši 15 ebreji, kas galvenokārt bija ieradušies no citām PSRS republikām (Ābelnieks, Urtāns, 2018).

Ebreju slepkavības vietā Likvertenos 1971. gadā tika uzstādīts memoriāls ar uzrakstu “Mūžīga piemiņa padomju pilsoņiem, kurus 1941. gadā nogalināja vācu – fašistu okupanti un viņu līdzdalībnieki buržuāziskie nacionālisti”. 2011. gadā pilsētas muzejā iekārtota ekspozīcija “Zudušie baušķenieki”, kas ietver informāciju par ebreju kopienas vēsturi. Otrā pasaules kara laikā nodedzinātās sinagogas vietā pilsētas vēsturiskajā centrā 2017. gadā ar ebreju pēcteču ārvalstīs un Latvijā, vietējās pašvaldības atbalstu tika izveidots memoriāls “Sinagogas dārzs”.

Pilsētas tūrisma informācijā tīmekļvietnē un brošūrās, ceļvežos ir iekļauti gan memoriāls “Sinagogas dārzs”, gan muzeja ekspozīcija, gan vietējās ebreju kopienas slepkavības vieta – Likvertenu memoriāls. Mūsdienās vietējie pilsētas iedzīvotāji šo meža daļu, kurā atrodas memoriāls, aktīvi izmanto piepilsētas rekreācijā – pastaigām, riteņbraukšanai, slēpošanai. Ebreju kopienas mantojums pēdējos gados ir iekļauts ne tikai tūrisma piedāvājumā, izveidojot tematisku maršrutu ar audiogīdu “Bauskas ebreju stāsts” (*Story of Jews in Bauska*, 2022), bet arī ir izvietotas norādes uz piemiņas vietām, kā arī tiek strādāts pie idejām par muzeja ekspozīcijas, kas ietver vietējās ebreju kopienas vēsturi, izveidošanu atbilstoši moderna muzeja principiem. Pilsētā ir arī vairākas vietas, objekti, kas ir nozīmīgi ebreju mantojuma liecinieki, kurus nepieciešams iezīmēt vidē, papildināt ar informāciju, izmantot tematiskos maršrutos, stāstos.

7.1. attēls.
Likvertenu
memoriāls. (Foto:
Aija van der Steina)

7.2. attēls.
Memoriāls
“Sinagogas dārzs”.
(Foto: Diāna Popova)

Vietējo viedokļu līderu zināšanas un pieredze darbā ar sarežģīto mantojumu

Intervijas pirmajā daļā tika noskaidrots vietējo viedokļu līderu un ekspertu viedoklis, zināšanas par vietējās ebreju kopienas vēsturi un ar to saistītām vietām Bauskā un tās apkārtnē. Atbildē uz jautājumu par vietām Bauskā, kas saistītas ar traģiskiem, drūmiem, tumšiem vēsturiskiem notikumiem, visi respondenti pieminēja ar ebreju mantojumu un holokaustu saistītās vietas. Visbiežāk minētas tiek “divas vietas mums ir” (I14) – Likvertenu / Likvertenes mežs / sils un memoriāls “Sinagogas dārzs” pilsētas centrālajā laukumā. Retāk

tika pieminēta ekspozīcijas daļa “Bauskas muzejā”, kur “viena vesela istaba par ebrejiem Bauskā” (I1). Respondenti ar plašākām zināšanām pieminēja arī citus objektus – “Laikraksta “Bauskas Dzīve” ēka Rīgas ielā 51” (I4) jeb bijušo “ambulanci, kur sterilizēja ebreju vīriešus” (I10, I6), piemiņas akmens “pāri Mēmeles tiltam, kur nošāva 10 cilvēkus” (I4), “Bauskas geto teritorija no Salātu ielas” (I4), “Vecpilsēta pati par sevi ar ebreju dzīvi un kopienu [..]” (I5). “Vecpilsētā pie mājām ir šīs melnās zīmes, par to, ka aizbrauca un neatgriezās. Tātad tās ir tās mājas, kur var redzēt, kur arī dzīvojuši ebreji un kuri ir...” (I15).

Intervijas atklāj, ka liela nozīme vēsturiskās atmiņas saglabāšanā un piemiņas kultūras veidošanā Bauskā ir bijusi memoriāla “Sinagogas dārzs” izveidei. “Tā vieta ir aktualizēta, un es domāju, ka vismaz vienai daļai iedzīvotāju pēkšņi kļuva skaidrs, ka tur bija sinagoga. Jo līdz tam [..], ka viņi vispār pat nenojauta, kas tas tāds par plankumu, kas tas tāds vispār ir.” (I17) Lai arī process ir bijis laikietilpīgs un sarežģīts, saistīts ir atšķirīgiem, pretrunīgiem un pat konfliktējošiem viedokļiem, kopumā šīs vietas izveide tiek vērtēta ļoti pozitīvi. “[..] ilgas pārrunas ar ebreju biedrību par piemiņas vietas izveidi [..]. Novadu neapmierināja viņu risinājums, viņus neapmierināja mūsu risinājums, bet beidzot ir nonākts pie kāda kopsaucēja un tā piemiņas vieta ir izveidota. [..] tur bija diezgan sarežģīta tā vienošanās. Tur jau aizgāja līdz sūdzībām no vienas puses, sūdzībām no otras puses, bet nu šobrīd ir mierīgi.” (I13) “Gala rezultāts – Sinagogas dārzs –, es uzskatu, ka veiksmīgi. Visi ir laimīgi tagad. [..] ir vienkārši skaisti.” (I11) Respondenti atzīmēja, ka ir svarīgi vietas, kas saistītas ar ebreju mantojumu un holokaustu, iezīmēt, izcelt vidē, lai arī ne vienmēr tas ir viegli izdarāms, jo vairs nav ticamu liecību, mantojums ir sliktā tehniskā stāvoklī, vide ir nesakopta vai pastāv dažādi viedokļi par to, vai un kā tas būtu darāms. “Pie Sinagogas dārza veidošanas teica “vispirms sakopiet to [Likvertenu memoriālu], kas jau tur ir, un tad veidojiet te jaunu Bauskā” (I6). “Mums ir ļoti daudz Bauskā ebreju īpašumi [..], ar ko mums ir ļoti lielas grūtības. [..] blakus piemiņas vietai ir vienam cilvēkam piederošs īpašums, kas šobrīd ir gandrīz graustu statusā. [..] Viņš atsakās kaut ko tur kaut nedaudz atjaunot, kaut nedaudz sakārtot tās mājas, lai arī tikai pret rātslaukumu un pret to pašu piemiņas vietu.” (I13)

Jau iepriekš minētie ar Sinagogas dārza piemiņas vietas veidošanu saistītie piemēri atklāj šī mantojuma sarežģīto raksturu. Tas atklājas arī daudzu respondentu viedoklī, ka paši un vietējā sabiedrība par ebreju mantojuma un holokausta vietām nelabprāt runā. “[..] šī tēma mums tāda vispār [..]. Šo tēmu necilā neviens.” (I7) “[..] vispār nu, tās lietas bija diezgan noklusētas” (I8). “Ir jomas, kuras es ne īpaši gribu cilāt un aiztikt. Tas, kas ir tāda pasaules sāpe, tas jebkurā vietā ir tā smagi un grūti uztverams.” (I10) Daži respondenti arī

atzīmēja to, ka joprojām pastāv atšķirīgs viedoklis vēsturisko notikumu interpretācijā. “Varbūt šis ir tas laiks, kad mēs varam sākt par to runāt, to piemiņekli atcerēties, bet nekādā gadījumā nevainot vienam otru par šiem traģiskajiem notikumiem.” (I14)

Savukārt uz jautājumu par to, vai ebreju mantojuma un holokausta tēma ir apspriesta šaurākā ģimenes vai draugu pulkā, apmēram puse norādīja, ka tēma ir apspriesta, īpaši agrāk, kad vēl dzīvi bija to laiku notikumu liecinieki. Atmiņu stāsti ietvēra gan ebreju kopienas vēsturisko lomu pilsētā (“Vismaz mana ģimene ir tāda, kas atzīst, ka uz ebrejiem šī pilsēta balstījās” (I14)), gan vēsturiski izveidojušos stereotipus (“Jau kopš bērnības runāts, un tas ir pietiekami daudz ar dažādiem mītiem apdvests par viņu tradīcijām utt.” (I6)), gan traģiskos holokausta notikumus (“Tas dramatiskākais un baismīgākais stāsts, ko es esmu dzirdējusi par šo te genocīdu, un kas te tika paveikts, to man izstāstīja mana drauga māte.” (I17)). Respondenti atzīmēja, ka, dzīvajām atmiņām izzūdot, vietējiem iedzīvotājiem, jo īpaši jaunajai paaudzei, šī tēma nav aktuāla un daudzas vietas tiek aizmirstas. “Ikdienas tēma tā noteikti nav. Aktuālāk [...] tas bija kādus 20 gadus atpakaļ, kad šādas tēmas ģimenes saiešanās skāra diezgan bieži, jo arī paši, galu galā, vecākie iedzīvotāji bija tie, kam bija jaunība uz 20. gadu beigām un 30. gadiem, kas atcerējās, kā te tas viss ir noticis un kā tas izskatījās.” (I10) “Tie cilvēki, kas to atceras vai ir pat redzējuši, ka tāds bija, ir ļoti seni vai pat miruši.” (I17)

Lai arī daži respondenti atzīmē, ka mūsdienās informācijas par ebreju kopienas vēsturi ir maz (I18), tomēr lielākā daļa min, ka interesentiem ir iespēja par ebreju kopienas vēsturi un holokaustu Bauskā iegūt informāciju gan pašvaldības tiešsaistes vietnē, gan meklējot “Google” meklētājā, Bauskas muzeja ekspozīcijā, grāmatā “Bauska – pilsēta, kurā satiekas” (piez. autori R. Ābelnieks un A. Urtāns), “pirms 10–20 gadiem laikraksta “Bauskas Dzīve” rakstos” (I10), pilsētas audiogidā. Atzīmēts tiek arī tas, ka muzeja ekspozīcija ir ne tikai novecojusi un mūsdienām neatbilstoša, bet arī no satura viedokļa tā ir “ļoti vāja” (I15), “mikroskopisks un varbūt ne pārāk izteiksmīgs ekspozīcijas fragments” (I17), kritiski tiek vērtēts informācijas patiesums vietnē “Vikipēdija”. Intervijās tika atzīmēts, ka nepieciešams par šīm traģiskajām pilsētas vēsturiskajām lappusēm runāt ar vietējiem skolēniem, jauniešiem un tajā nozīmīga loma ir skolas un muzeja sadarbībai.

Lielākā daļa respondentu atzīmēja, ka paši ne tikai zina pilsētas teritorijā esošās ebreju mantojuma vietas, bet ir apmeklējuši arī Likvertenu meža memoriālu, lai gan visbiežāk (izņemot vienu gadījumu) pamatmērķis meža apmeklējumam ir bijis “pastaigas ar suņiem”, “pārgājieni”, “slēpošanas trase” vai ogošana un sēņošana. Daži viedokļu līderi uzskatīja, ka Bauskā kopumā

vietējie iedzīvotāji maz interesējas par pilsētas vēsturi un daudzi nemaz nevar pateikt, kas Likvertenu mežā ir par memoriālu.

Kā vienu no problēmām respondenti atzīmēja ebreju mantojuma, tostarp Likvertenu memoriāla, Bauskas vecpilsētas un arī citu vietu saglabāšanu, sakopšanu un atjaunošanu, kā arī atbildīgos, kam tas būtu jā dara. “Nav jau nemaz neviena, kas uzņemtos rūpi par to vietu [Likvertenu memoriālu]. [...] Attieksme bija, ka par to jā rūpējas ebreju kopienai, nevis vietējiem. Ļoti izteikti.” (I3) “Šobrīd visa tā mazpilsēta pamazām brūk kopā, nu žēl, jo tas ir tas Bauskas šarms, tas, kas tā pilsēta ir praktiski.” (I16)

Uz jautājumu par to, kā vietas ar ebreju mantojumu un holokaustu ietekmē viņu ikdienas dzīvi, dominēja atbildes, kas bija saistītas ar atmiņām par memoriāla “Sinagogas dārzs” veidošanu. Atklājās gan aspekti, kas bija saistīti ar diskusijām par piemiņas vietas idejām, vietas izvēli, gan politiskajām interesēm un iedzīvotāju attieksmi. “Par to Sinagogas dārza pirmo variantu. Iedomājieties, tāds te būtu, kā tāds... es neatceros vairs vai no betona, ne balts, ne melns, tādā ļoti drūmā krāsā, lai radītu, ka tā vieta ir nu ārprātīgi drūma. [...] Tajā brīdī mums likās, ko viņi vispār iedomājas. [...]” (I5) “Bet tā reakcija, kas bija, mani izbrīnīja. Kāpēc tik daudz negatīvisma, es tā īpaši nesapratu. Tad vēl var atzīt to, ka, pirms šo pieminekli uzstādīja, bija noteikti grupējumi, kas mēģināja šo vietu izmantot savās interesēs.” (I10) “Arī šobrīd varbūt tie ir dažādi viedokļi, vai tā ir īstā vieta, jo turpat tuvumā ir tas Rātslaukums un tā tālāk, tiek svinēti svētki Rātslaukumā. Vai tas ir labi, ka tā tad skumja vieta ir kopā ar tādu laikmetīgu [vidi?]? Bet katrā ziņā es personīgi neko sliktu nesaņaku, sava vieta ir piemiņas vietai, kur mēs atdodam cieņu, un padomājiet, ir sava vieta arī svētkiem, ko svinam.” (I2)

Vietējā sabiedrībā skaidri iezīmējas jautājums par līdzsvaru starp piemiņas un dzīves telpu, un pilsētvides attīstību: “Kāpēc Bauska ir jā uztaisa par kapsētu? Te jau tā ir grūti viņu attīstīt – to vecpilsētu.” (I5) “Tās idejas bija ļoti grandiozas, bet mēs to veidojām kaut kā vienkāršāk. Bet, manuprāt, ir ļoti labi. Kāpēc grandiozas idejas? Es domāju, ka pilsētvidē neiekļāvās.” (I3) “Šis ir tāds ļoti gan ar pietāti pret to, pret šo vietu, gan arī pret vecpilsētu.” (I15)

Ebreju mantojuma un holokausta vietas kā tūristu piesaistes

Bauskas viedokļu līderi gan vietējo, gan ārvalstu tūristu klātbūtni pilsētā ir pamanījuši, ir novērojuši, ka interesi, lai arī ne lielu, izraisa ebreju kopienas vēsture un ar to saistītie objekti: “Sinagogas dārza novietojums jau runā pats par sevi, piesaista uzmanību.” (I13) “Cilvēki tur [Sinagogas dārzā] apstājas, lasa, un viņi nāk uz šo vietu. [...] tas ir pamanāmi. [...] nepārprotami tūristus var pazīt, un var redzēt, vai viņi ir vietējie vai viņi ir no citurienes atbraukuši.”

(I17) Lai gan viedoklis par to, vai tūristu interese par ebreju mantojumu pieaug vai samazinās, ir atšķirīgs, tiek atzīmēts, ka interese ir un tūristi pārstāv dažādus segmentus. Ir etniskie ceļotāji no ASV, kuri meklē savas dzimtas saknes (I7; I16), ir ceļotāji ar padziļinātu interesi par vēsturi, kas ir ieinteresēti arī muzeja ekspozīcijā (I6), ka pēdējos gados ir vairāk individuālie ceļotāji, ka mazāk ir organizētās grupās, kas izraisa pilsētas ekskursiju pieprasījuma samazināšanos (I6).

Kopumā respondenti (13 no 18 aptaujātajiem) vērtē pozitīvi to, ka ebreju mantojuma un holokausta vietas apmeklē tūristi un ka tās iekļautas tūrisma informācijā. Lai gan tika uzsvērts, ka tā nav galvenā tūristu interese un ka ebreju mantojums, tostarp holokausta vietas, ir jāskata kopējā kultūrvēsturiskā mantojuma tūrisma kontekstā. “Tā ir vēstures sadaļa, tas ir mūsu kultūrvēstures mantojums, viņš ir pietiekami tāds bagāts ar stāstu. Es domāju, ka tam pilnīgi noteikti vajadzētu būt, jo [...] jo cilvēki, kas interesējas par kultūras tūrisma, ir cita rakstura, viņi ir turīgāki, un viņi ir arī tāds tūrists, kas ir patīkams [...] Un te jau ir brīnišķīgas lietas, kas tieši ar ebreju kultūru ir saistītas, kas patiesībā ir tādas unikālas, kas nemaz tik daudz nav saglabājušās, nu, vismaz Latvijā.” (I17). Vienlaikus tiek norādīts, ka “tas ir ļoti pozitīvi, ka mēs tās rādām [...], bet “nevajadzētu aizrauties” [...] Bauskā ir arī daudz kā cita, par ko mēs varētu runāt.” (I3) Respondentu atbildes atklāj arī to, ka dažkārt ar tūrisma tiek saprastas tikai tradicionālo (izklaides) tūristu aktivitātes, neattiecinot uz tiem kultūras vai mantojuma tūrisma izglītojošos aspektus. “Kaut kādā veidā jāsasaista vēsture ar to tūrisma.” (I4) “Es visu laiku mēģinu rast atbildi, domāju, cik... nevis ētiski, bet godīgi pret tiem cilvēkiem būtu, ka mēs veidojam šo melno tūrisma uz apmeklējumu līmeņa. Bet stāstīt par to vajag.” (I4)

Par tumšā holokausta mantojuma iekļaušanu tūrisma informācijā tiek norādīts uz atšķirīgajiem tūristu motīviem un no tiem izrietošajām atšķirīgajām informācijas vajadzībām. “Bauskas tūrisma ceļvedī jau ir šī informācija par ebreju Sinagogas dārzu. [...] man pietiek ar to. Un tas, ka cilvēki brauc un tas ir viņus personīgi skāris, tad viņi atradīs informāciju. Parastam tūristam – manas domas, ka nē, nevajag.” (I11) Daži Bauskas viedokļu līderi norādīja uz to, ka ar tūrisma palīdzību varētu runāt pa sarežģītā mantojuma tēmu arī vietējā auditorijā (I5, I14, I4). “Tas vēsturiskais jau ir, protams, sarežģīts, bet te jau mums tūrisms varētu būt tā joma, caur kuru varētu runāt.” (I14) Bet ir arī respondenti ar pretēju viedokli: “Vai mums vajag katru šādu traģēdiju nepārtraukti atrāžot? [...] galvenais jau būtu neaizmirst sabiedrībā, nevis visur censties salikt kaut kādus punktus, kas bieži vien sabiedrībā rada gluži pretēju noskaņojumu.” (I10)

Intervijas apstiprina, ka nepieciešams būtu iezīmēt vietas ne tikai ar piemiņas plāksnītēm vidē (I14), bet arī iekļaut ebreju mantojuma un holokausta

vietas tūrisma brošūrās un tematiskos maršrutos (I11, I14). Viens no respondentiem ar dziļām vēsturiskām zināšanām norādīja, ka Bauskas TIC un ebreju slepkavību vietās būtu jāizvieto arī karte “Ebreju vēstures piemiņas vietas” (I7), ka šīm vietām jākalpo ne tikai kā apskates vietai, bet arī izglītojošiem mērķiem (I10), atklājot traģiskos notikumus un to mērogu. Daži respondenti atzīmēja arī pilsētas muzeja nozīmīgo lomu vietējās sabiedrības un tūristu izglītošanā un informēšanā (I4, I7). Lielākā daļa respondentu norādīja, ka, no vienas puses, atbalsta informācijas iekļaušanu tūrisma informācijas avotos, bet bažas rada tas, ka piemiņas vietu nesakoptība un sliktais stāvoklis varētu radīt vilšanos pilsētas tūristiem (I11).

Vairāki respondenti atzīmēja, ka būtu jāizmanto digitālo tehnoloģiju piedāvātās iespējas (“Vairs pat nav nepieciešams attīstīt tūrisma infrastruktūru, bet piemiņas vietai ir jāpiesaista digitālais saturs.” (I16)). Informatīvie stendi, interaktīvas metodes, mobilās lietotnes, digitālās vizualizācijas, gaismas instalācijas, audiogidi, svītrkodi, informācija TIC, stāstu vakari vietējiem iedzīvotājiem, norādes uz piemiņas vietām – tie bija instrumenti, ko respondenti ieteica izmantot Bauskas ebreju mantojuma un holokausta vietu interpretācijas un komunikācijas mērķiem.

Respondenti uzsvēra arī stāstu un stāstnieku nozīmi (I1, I5, I7, I15, I17), gan komunicējot par traģiskajiem notikumiem (“[Likvertenu memoriālam] vajadzīgs tāds spēcīgs, korekts stāsts un cilvēki, kas šo stāstu spēj iznest” (I5), gan stāstot par ebreju kultūru un dzīvi Bauskā (“Vajag cilvēku dzīves stāstus.” (I1) “Jāsāk ar kultūru, stāstot par ebrejiem [...]” (I7)). “Ja stāstītu nevis par to, kā nomira, bet par to, kā dzīvoja” (I15). Pieminēts tiek arī tēmas sensitīvais raksturs un korektas interpretācijas nozīme: “Par piemiņas vietām un to traģisko ir jānāk stāstīt, [...] lai neaizvainotu un būtu pēc iespējas korektāk.” (I5)

Respondenti Bauskas vietējo iedzīvotāju attieksmi par holokausta piemiņas vietu izveidi, sakārtošanu un iesaisti tūrismā raksturoja no pilnīgas vienaldzības līdz noliegšanai vai pilnīgam atbalstam. “Sabiedrībā jau ir viena daļa, kuriem nav viedokļa vispār, tad ir viena daļa, kuriem ir pozitīvs viedoklis, bet viņi par to nerunā. Un tad ir tie negatīvie, kuri bļauj visskaļāk. Un tad viņi rada to sajūtu, ka viss ir slikti. Es pieļauju, ka tāda ir neliela cilvēku sajūta, bet viņi ir ļoti skaļi un ļoti pamanāmi. Bet es domāju, ka Bauskas sabiedrība ir ļoti pozitīva. Pozitīvais viedoklis – tie vienkārši klusē, diemžēl tā tas visbiežāk ir.” (I3)

Apkopojot Bauskas viedokļu līderu interviju rezultātus, izkristalizējās galvenie vietējās vides aspekti, kas ietekmē ebreju mantojuma un ar holokaustu saistīto vietu iesaisti tūrismā un ilgtspējīgu integrēšanu vietējā piemiņas kultūrā.

Pirmkārt, lai arī Bauska ir ar bagātu ebreju kopienas vēsturisko mantojumu, tas mūsdienās maz izpaužas pilsētas dzīvē, kultūrā, piemiņas kultūrā, jo nav “dzīvas” vietējās ebreju kopienas. Tajā pašā laikā ebreju mantinieki ir atguvuši daļu pilsētas centra ēku, no kurām liela daļa jau ilglaicīgi ir ļoti sliktā tehniskā stāvoklī, kas kavē pilsētas kultūrvēsturiskā centra attīstību, radot diskusijas vietējā sabiedrībā par šī mantojuma vērtību.

Otrkārt, līdzvara saglabāšana pilsētvidē starp dzīves un piemiņas telpu, kā arī pilsētvides attīstību. Vietējo iedzīvotāju nevēlēšanās pārvērst pilsētas centru par “kapsētu” vai piemiņas vietu, kas neveicina vietējās kopienas un pilsētas attīstību nākotnē. Ebreju masu slepkavību vieta Likvertenu mežā mūsdienās ir arī pilsētas rekreācijas zona, kas disonē ar piemiņas kultūru.

Treškārt, ebreju kopienas vēsture un holokausts vietējā sabiedrībā joprojām ir sarežģīta tēma, jo ir saglabājušies stereotipi par ebrejiem un viņu kultūru, atmiņas par vietējo ebreju iznīcināšanu un vietējo kolaboracionismu, kā arī padomju laika antisemitisms. Tāpēc vietējie baušķenieki par šo tēmu publiskajā telpā labprāt nerunā. Vietējā kopienā joprojām pastāv arī diskusija par to, kurš cietis vairāk (lielāks upuris) un kuri vēsturiskie notikumi ir nozīmīgāki.

Ceturtkārt, tradicionāli pilsēta ir fokusējusies uz nacionālo kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu un iesaisti tūrismā. Pieredzes un prasmes trūkums interpretēt un komunicēt par tumšo un sarežģīto mantojumu, kā arī bažas par vietējās sabiedrības reakciju un pastāvošā holokausta tēmas monopolizācija ir atturējusi tūrisma pārvaldītājus / attīstītājus ar holokaustu saistītās vietas iekļaut Bauskas kultūrvēsturiskajā tūrisma piedāvājumā.

Secinājumi

Šī pētījuma mērķis bija noskaidrot tūrismā iesaistīto pušu viedokli par ebreju mantojuma un holokausta vietu iesaisti tūrismā un ar to saistītos izaicinājumus, fokusējoties uz mantojuma un tūrisma ekspertu (dažādās Latvijas vietās) un Bauskas viedokļu līderu / ekspertu viedokli.

Lai arī atsevišķas ar holokaustu saistītas vietas ir iezīmētas pilsētvidē, ir zināmas vietējā sabiedrībā un iekļautas tūrisma informācijā un tās ir arī atsevišķu tūristu (grupu) intereses objekts, joprojām ir vietas, kas ir “paslēptas un aizmirstas” politiskās gribas trūkuma, iesaistīto pušu atšķirīgo viedokļu, objektu sliktā tehniskā stāvokļa, privātīpašuma tiesību un infrastruktūras trūkuma dēļ.

Bauskas gadījuma izpēte apstiprina, ka, lai nodrošinātu ilgtspējīgu teritorijas un tūrisma attīstību, un ebreju mantojuma saglabāšanu, nozīmīgs faktors ir līdzsvars starp mantojuma saglabāšanas, piemiņas kultūras stiprināšanas, publiskās dzīves telpas un vietas (pilsētas) un tūrisma attīstības mērķiem. Šāds līdzsvars ir panākams tikai ar visu dalībnieku / ieinteresēto pušu iesaisti un interešu respektēšanu. Tas apstiprina iesaistīto pušu iesaistes nozīmi ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā un heterodoksās pieejas izmantošanu tumšā un sarežģītā mantojuma vietās.

Lai arī eksperti pozitīvi vērtē, ka ebreju mantojuma un holokausta vietas apmeklē tūristi, kritiski tiek vērtēta holokausta vietu integrēšana tūrismā, izmantojot tumšā tūrisma prizmu, kas bieži tiek asociēta ar ierindas tūristu izklaides motīviem atbilstošu produktu izveidi un ētiski apšaubāmu naudas pelnīšanu. Kultūrvēsturiskā mantojuma tūrisms, uzsverot tūrisma izglītojošo lomu un ietekmi uz atmiņu un piemiņas kultūru, tiek uzskatīts par atbilstošāko veidu ebreju mantojuma un holokausta iesaistē tūrismā. Šīs atziņas sakrīt ar Apvienotajā Karalistē veiktā pētījuma rezultātiem (Kennell, Powell, 2021).

Galvenie problēmjaudājumi, kas saistīti ar ebreju mantojuma un holokausta vietu iesaisti tūrismā, ir: nepietiekamās zināšanas tūrisma profesionāļiem par tumšā tūrisma specifiku; problēmas objektu atlasē, tūrisma veidu un produktu klasificēšanā un pozicionēšanā; vēstures, notikumu un vietu atšķirīgā interpretācija; salīdzinoši mazais tūrisma pieprasījums un atšķirīgie tūristu segmenti; problēmas ar finansējumu un atbildīgajiem vietu iekārtošanā un uzturēšanā; vietu nepietiekama sasaiste ar nācīgas atmiņas kultūru un izglītības politiku.

Lai nodrošinātu ilgtspējīgu tumšā un sarežģītā mantojuma iekļaušanu tūrismā, vietu pārvaldītājiem un tūrisma pārvaldības organizācijām ir ne tikai jāizprot vietējo iedzīvotāju attieksme un jāņem vērā šis viedoklis, bet arī jāinformē, jāizglīto par tūrisma, tai skaitā par tumšā tūrisma izglītojošo, atmiņas un piemiņas funkciju, kā arī jānodrošina informācijas pieejamība un sarežģītā mantojuma autentiskums un korekta interpretācija, izmantojot mūsdienīgas pieejas un instrumentus. Stāstu stāstīšana (“par dzīvi un dzīvajiem, ne tikai par nāvi”), virtuālās, papildinātās realitātes risinājumi, modernas un interaktīvas muzeju ekspozīcijas, tematiskie maršruti un gidu ekskursijas ir daži no risinājumiem, kas palīdzēs veidot tumšā mantojuma vietas par vietām, kur “publiskie un vietējie stāsti, un atmiņas satiekas un darbojas dialogā” (Stone, citēts no Hartmann et al. 2018: 282).

Pētījumā iegūtās atziņas jāizmanto, izstrādājot vadlīnijas tūrisma profesionāļiem, kā labāk strādāt ar sarežģītā mantojuma resursiem un objektiem,

kā tos integrēt tūrisma pakalpojumos, informācijā, kā par tiem komunicēt ar tūristiem un vietējiem iedzīvotājiem.

LITERATŪRA

- Assmann, A. (2010). The Holocaust – A Global Memory? Extensions and limits of a new memory community. In: A. Assmann, S. Conrad (eds). *Memory in a global age: Discourses, practices and trajectories*. Palgrave Macmillan Memory Studies. London: Palgrave Macmillan, pp. 97–117.
- Edwards, D., Griffin, T., Hayllar, B. (2008). Urban tourism research. Developing an agenda. *Annals of Tourism Research*, 35 (4), 1032–1052. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2008.09.002>
- Hartmann, R., Lennon, J., Reynolds, D. P., Rice, A., Rosenbaum, A. T., Stone, P. R. (2018). The history of dark tourism. *Journal of Tourism History*, 10 (3), 269–295. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2018.1545394>
- Kennell, J., Powell, R. (2021). Dark tourism and world heritage sites: A Delphi study of stakeholder perceptions of the development of dark tourism products. *Journal of Heritage Tourism*, 16 (4), 367–381. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2020.1782924>
- Kim, S., Butler, G. (2015). Local community perspectives towards dark tourism development: The case of Snowtown, South Australia. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 13 (1), 78–89. <https://doi.org/10.1080/14766825.2014.918621>
- Li, Y., Lau, C., Su, P. (2020). Heritage tourism stakeholder conflict: A case of a World Heritage Site in China. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 18 (3), 267–287. <https://doi.org/10.1080/14766825.2020.1722141>
- Light, D. (2017). Progress in dark tourism and thanatourism research: An uneasy relationship with heritage tourism. *Tourism Management*, 61, 275–301. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.01.011>
- Pearce, D. G. (1992). Tourist organizations. *Tourist organizations*. Harlow, Longman.
- RGLHM (2021). Rīgas geto un Latvijas holokausta muzeja dati.
- Romero-García, L. E., Aguilar-Gallegos, N., Morales-Matamoros, O., Badillo-Piña, Tejeida-Padilla, R. (2019). Urban tourism: a systems approach – state of the art. *Tourism Review*, 74 (3), 679–693. <https://doi.org/10.1108/TR-06-2018-0085>
- Seaton, T. (2009). Purposeful otherness: Approaches to the management of thanatourism. In: *The darker side of travel*. Channel View Publications, pp. 75–108.
- Stone, P. R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 54 (2), 145–160.
- Timothy, D. J., Boyd, S. W. (2003). *Heritage tourism*. Pearson Education.
- Timothy, D. J. (2014). Contemporary cultural heritage and tourism: Development issues and emerging trends. *Public Archaeology*, 13 (1–3), 30–47. <https://doi.org/10.1179/1465518714Z.00000000052>
- Wells, J. C., Lixinski, L. (2016). Heritage values and legal rules: Identification and treatment of the historic environment via an adaptive regulatory framework

- (part 1). *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 6 (3), 345–364. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-11-2015-0045>
- Wells, J. C., Lixinski, L. (2017). Heritage values and legal rules: Identification and treatment of the historic environment via an adaptive regulatory framework (part 2). *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 7 (3), 345–363. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-07-2016-0044>